УДК 821.163.41'04.09 Сава, свети

Дарко Крстић
Центар за црквене студије, Ниш – Србија
e-mail: darkovelja@yahoo.com

ДА ЛИ СВЕТИ САВА КОРИСТИ ЖАНР „ ВЛАДАРСКОГ ОГЛЕДАЛА" ПИШУЋИ НЕМАЊИН ОПРОШТАЈНИ ГОВОР У *ЖИВОТУ ГОСПОДИНА СИМЕОНА*?

Апстракт: *Свети Сава користи у „Животу господина Симеона" одређене елементе популарног византијског жанра, "владарског огледала", као идеалног средства изражавања владарске идеологије свог оца. Писац је литерарно ограничен жанром житија и није у могућности да шире развије паренезу "владарског огледала", као што је случај у паренези приписиваној византијском цару Василију I Македонцу. Свети Сава користи само најосновније елементе овог жанра, као што су права вера, поштовање свештенослужитеља и милостиња, тако да коришћење жанра "владарског огледала" не представља жанровску потку дела јер је ограничено на један тренутак у Животу, на Немањин опроштајни говор. Елементи жанра "владарског огледала" постоје у Савином "Животу господина Симеона" али не као самостални књижевни израз писца већ као својеврсни поджанр у широј наративној целини житија.*

Кључне речи: *жанр, владарско огледало, житије, свети Сава, Василије Македонац, права вера, поштовање свештенослужитеља, милостиња.*

Довољно је и површно читање Савиног *Живота господина Симеона* да се уверимо у монашку атмосферу дела. Немањин животопис није самостално књижевно дело већ је постављено у шири контекст *Студеничког типика*, чиме *Живот* функционише као класично ктиторско житије у најбољим традицијама тог жанра византијске књижевности. "Усредсређен на монашки лик Симеонов, Сава је стварне биографске податке из живота Немањиног подредио идеји одрицања од престола, моћи и величине у овом свету ради небеског царства"[1]. Несумњиво је да је тренутак одрицања од престола и опис Немањиног монашког живота главни биографски део *Живота*[2], што је потпуно разумљиво имајући у виду монашку публику за коју је *Живот* и написан. Монах Симеон није само ктитор манастира Студенице, већ и њен монах, и као такав је идеални узор свим студеничким монасима.

Занимљиво је да Сава, иако монах који пише за студеничке монахе, не сагледава свог оца само у светлу црквено-монашке традиције, већ Немањи придаје владарски и политички значај. За њега је Немања "на првом месту господин наш и самодржац, владалац све српске земље...У њега се Немања не зове, као у других биографа, св.Симеон, ни монах Симеон, него господин Симеон"[3]. Први Савин квалификатив Немање је **господинѹ нашемѹ и самодръжьцѹ царьствоүющоѹ въсеѥ сръѣскыѥ**

1 Богдановић 1991, 150.
2 Исто.
3 Кашанин 1975, 129.

зємлє[4], што само по себи носи јасну политичку и владарску конотацију. Реч **самодръжьць** је српски превод грчке речи αὐτοκράτωρ[5], која означава империјалну власт у Византији; на истом фону Сава користи и партицип **царьствоүющоү**. Свети Сава је од самог почетка *Живота* свестан Немањине политичке улоге коју приказује терминима преузетим из ромејске владарске идеологије.

Владарска и политичка црта *Живота* се нарочито осликава у преломном тренутку Немањиног живота, наравно из Савине перспективе, а то је његово одрицање од престола и политичке власти. Сава описује црквено-народни сабор на коме Немања обелодањује своју одлуку о напуштању престола и одласку у манастир. Поред очекиваног обраћања бољарима, Немања "ставља оба сина преда се и даје им поуке (као да нису на великом државном сабору)"[6], што сам у једном ранијем чланку покушао да објасним Савиним коришћењем библијског жанра "опроштајног говора"[7]. У овом чланку ћу покушати да покажем да Сава у Немањином опроштајном говору синовима користи још један жанр, нарочито популаран у византијској владарско-политичкој књижевности, а то је управо жанр „владарског огледала". Стога ћу прво дати неке основне информације о овом жанру а затим ћу се осврнути на репрезентативне списе наведеног жанра, чији је наративни контекст идентичан ситуацији у којој Немања у *Животу* саветује свог наследника на престолу, Стефана Првовенчаног. Ради се о два списа која се приписују византијском цару Василију I Македонцу (867-886), у којима он саветује свог сина и наследника на престолу, Лава Мудрог (886-912), о вештини владања и карактеристикама потребним за успешну владавину. Идентичан Sitz im Leben Савиног *Живота* и наведених Василијевих дела жанра "владарског огледала" ће бити повод да Немањину паренезу Првовенчаном сагледамо из угла Василијеве паренезе Лаву Мудром.

а) Жанр „ владарског огледала" (κάτοπτρον ἡγεμόνος, βασιλικός ἀνδριὰς)[8]

Појам "владарско огледало" (κάτοπτρον ἡγεμόνος) јавља се на западу у XII веку и користи се за текстове који садрже паренезу владару. За Византију је оригиналнији назив βασιλικός ἀνδριὰς (буквално: царска статуа), који се суштински разликује од релативно сродног жанра βασιλικός λόγος (царски говор). Док се у "царском говору" енкомијастички истичу врлине конкретног владара, βασιλικός ἀνδριὰς има за циљ да на пластичан начин скицира (одатле и назив ἀνδριὰς-скулптура, статуа) карактеристике

4 Свети Сава 1998, 148.
5 Петковић 1935, 225.
6 Маринковић 1998, 88.
7 Крстић 2011а,.
8 У последње време се у византолошким круговима јављају гласови против коришћења термина "владарско огледало" (Mirrors for Princes) за означавање жанра византијске књижевности. Разлози за овакав став су бројни а назначајнији су због чињенице да сами византијски текстови не користе назив преузет са запада, чиме је наведена терминологија страна духу Византије, као и значајне разлике између текстова који се обично класификују у жанр "владарског огледала", а тичу се литерарне форме, лексике, стила, садржаја или намене. Детаљније о томе види Bohrnova 2017, 5-16. Овај чланак није одговарајуће место на коме треба развити аргументацију за оправданост или неоправданопст наведеног става неколицине новијих истраживача; ми ћемо се у овом раду водити мишљењем већине истраживача који, и поред свих наведених разлика, сматрају "владарско огледало" респектабилним жанром византијске литературе (уп. Παΐδας 2005; Παΐδας 2006; Καρατόλιος 2015).

идеалног владара. Уместо енкомијума, састављач "владарског огледала" саветује будућег владара како треба да влада али и које потенцијалне опасности може да искуси током своје владавине[9]. Однос између аутора "владарског огледала" и будућег владара, онога коме је спис упућен, је увек близак, што по Хунгеру представља основну разлику између жанра "владарског огледала" и бројних енкомијума владару у облику "царских говора". Управо карактер блиског личног односа писца са наследником престола или тек устоличеним владаром даје писцу жанра "владарског огледала" могућност да се слободно и са најбољом намером обрати младом (будућем) владару и да га искрено посаветује, али и да га упозори на бројне опасности владавине[10]. Блискост између писца и примаоца списа наведеног жанра је у неким текстовима, као нпр.у наведеним делима која се приписују Василију I, наглашена чињеницом да се ради о обраћању оца сину, што је аспект који нам је нарочито занимљив за проучавање Савиног дела у светлу жанра βασιλικός ἀνδριὰς.

б) Стефан Немања и Василије I (ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΠΑΡΑΙΝΕΤΙΚΑ и ΕΤΕΡΑ ΠΑΡΑΙΝΕΣΙΣ и *Живот господина Симеона*): наративни оквир

Иако се два грчка списа традиционално приписују оснивачу македонске династије, данас је опште место науке да ни у ком случају необразовани Василије I (867-886) није могао бити њихов прави аутор. Правог аутора треба тражити у кругу интелектуалаца који су окруживали Василија I, а најлогичнији кандидат је патријарх Фотије[11]. Леп стил, обилно коришћење извора (паренезе Исократа, Псеудо-Исократа, Агапита) и наглашена верска компонента дела скоро једнозначно упућују на великог ерудиту и филолога Фотија[12]. Без обзира на ову чињеницу, у раду ћу конвенционално означавати зачетника македонске династије као аутора владарског огледала своме сину због чињенице да је у средњем веку, па тако и у Савино доба, дело сматрано оригиналним списом Василија I Македонца.

Дело ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΠΑΡΑΙΝΕΤΙΚΑ је састављено од 66 глава, у којима писац развија класичне теме жанра "владарско огледало": однос владара са Богом је схваћен као однос слике према архетипу, тако да је владар својеврсна икона Бога (2013,53,64); владарево поштовање закона и разлика од тиранске власти (32); човекољубље владара према поданицима (5,14,37); владарска етика и врлине (8,10-11,19,63); критеријуми за правилан избор саветника и најближих сарадника (18,23-24,30,33,48,55)14.У овом раду се нећу задржати на овим класичним темама, већ ћу подробније анализирати само оне теме Василијевог списа које имају своју паралелу у Немањином опроштајном говору, упућеном Првовенчаном, у делу светог Саве.

Најпре је потребно издвојити два детаља код Василија Македонца која се сусрећу и у Савином спису. Литерарни контекст Василијеве паренезе Лаву Мудром и Немањиног обраћања Првовенчаном је, као што је већ речено, обраћање оца сину. Паренеза оца сину има свој библијски узор у мудросној гномичкој паренези везаној за Соломоново име: у *Причама Соломоновим* и *Књизи Проповедника*. На другом месту сам

9 Види Παΐδας 2009, 20-21.
10 Види Hunger 1987, 246-247.
11 Ово је приметио већ Крумбахер (Krumbacher 1900, 103).
12 Више о Фотијевом образовању и широкој ерудицији видети у Lemerle 2010, 154-183.
13 Све референце у заградама се односе на главе у делу ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΠΑΡΑΙΝΕΤΙΚΑ, у којима се обрађују назначене теме.
14 Види Παΐδας 2009, 20.

детаљно анализирао овај библијски софиолошки оквир Немањине паренезе Првовенчаном у Савином *Животу*[15] па се нећу понављати; оно што је неопходно поменути је чињеница да свети Сава доста користи Соломонове речи из наведених старозаветних списа да би приказао Немању како се Првовенчаном обраћа соломонском паренезом. Доминира изразито дуг цитат из Пр 3,1-18, али присутан је и чувени цитат из Проп 1,2.

И Василије I у својој паренези сину Лаву наглашава вредност соломонске паренезе и инсистира да будући владар проучава изреке старих писаца, од којих на прво место ставља Соломона. У последњој, 66.глави (Περὶ ἀναγνώσεως γραφῶν), саветује:

> "Ἵνα δέ σου το ἦθος διὰ πάντων κοσμήσης, μὴ κατόκνει τὰς τῶν παλαιῶν διεξέρχεσθαι γνῶμας· πολλὰ γὰρ ἐν αὐταῖς εὑρήσεις τὰ χρήσιμα· καὶ πλέον πάντων τὰ τε Σολομώντεια...διαμελέτα βουλεύματα καὶ διδάγματα"[16].

> "Да би украсио свој карактер свим (врлинама) не лењи се да ишчитаваш мисли старих писаца, јер у њима ћеш наћи многе корисне ствари. А више од свих Соломонове...проучавај савете и поуке"[17].

Иако Василије не цитира стихове из корпуса Соломонових књига у Старом Завету, као што то чини Немања, соломонска паренеза је педагошка основа у васпитању младог престолонаследника како код једног тако и код другог владара.

Друга заједничка карактеристика два списа проистиче из прве: соломонски софиолошки облик паренезе у форми обраћања оца сину има за последицу наглашавање важности чињенице да владар остави достојног наследника иза себе кога ће припремати за преузимање престола тако што ће га лично подучавати владарској вештини.

> ,, Βασιλικώτατόν ἐστιν ἔργον μὴ μόνον τὰ ἑαυτοῦ τὸν βασιλέα σκοπεῖν, ἀλλὰ καὶ τὰ τῶν ὑπηκόων ἐπισκοπεῖν. Οὐ γὰρ ἀρκεῖ τὸ ἑαυτὸν ἀγαθὸν παρέχειν τοὶς ὑπὸ χεῖρα, ἀλλὰ καὶ τῆς ἰδίας ἀρετῆς τοὺς παῖδας καταλιμπάνειν εἰκόνας...Πείθου οὖν, τέκνον, τοῖς πατρικοῖς μου λόγοις, ἵνα καὶ σεαυτὸν ὠφελήσῃς καὶ τὴν βασιλείαν εὐοδῶσῃς καὶ ἐμοὶ χάριν τῆς παιδείας τὴν ἀγαθὴν μνήμην χαρίσῃ"[18].

> "Дело најдостојније једног владара није само да гледа своје бриге, већ и да надгледа проблеме својих поданика. Јер није довољно да он сам буде добар према својим поданицима, већ и да иза себе остави наследнике који ће бити слике његове сопствене врлине... Буди послушан, дете, речима свог оца, да би и себи био на корист и да би успешно владао, као и да мени дарујеш добро име као уздарје за образовање које сам ти понудио".

Василије доживљава себе као Лавовог учитеља (διδάσκαλος) што нарочито истиче у седмом параграфу списа ΕΤΕΡΑ ΠΑΡΑΙΝΕΣΙΣ:

> ,, Τοῦ πατρός σου τοὺς λόγους ἀσφαλῶς φύλαττε· οὐδεὶς γὰρ ἀφθόνως διδάσκει, ὡς ὁ πατήρ, τὲκνον· διδάσκαλος γὰρ, ὡς εἰκὸς, φθονεῖ μαθητῇ γενομένῳ ὑπὲρ αὐτόν·

15 Види Бојовић-Крстић 2011, 116-130.
16 PG 107, 56 AB.
17 Превод на српски свих навода из PG 107 је аутора чланка.
18 PG 107, 52CD.

πατὴρ δὲ μεγάλην ἔχει δόξαν, ὁπόταν ἴδῃ τό ἑαυτοῦ τέκνον οὐ μόνον ὑπὲρ αὐτὸν, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ ἕκαστον τῶν ἀνθρώπων πάντων γενόμενον"[19].

"Речи свог оца непогрешиво чувај. Јер, дете, нико не подучава без зависти, као што то чини отац. Јер учитељ, као што је и очекивано, завиди ученику који га надмашује; док отац доживљава велику славу када види да његово рођено дете надмашује не само њега већ и све остале људе".

Свети Сава на идентичан начин слика свог оца као некога ко се брине за наследника на трону (Првовенчаног), и то нарочито за његово образовање тиме што га лично, као отац, подучава. У тренутку силаска са престола Немања одређује свог наследника речима: "Овога имајте уместо мене, корен добри који је изишао из утробе моје, и њега постављам на престо Христом дароване ми владавине"[20]. На овај начин испуњава одредницу Василијеве паренезе по којој је превасходна дужност владара да иза себе остави достојног наследника на престолу.

Свети Сава је више заинтересован да назначи свог оца као учитеља (διδάσκαλος) својим синовима, нарочито Првовенчаном. Одмах после постављања Првевенчаног на трон, Стефан Немања "поче га учити да напредује у сваком делу добром и владавини својој"[21]. Свакако, Немања не почиње тек у овом тренутку да подучава Првовенчаног јер по Савином сведочанству Немања у свом обраћању велможама каже: „ А све вас, као и своју децу, отхраних, све до сада (**даже идосѣлѣ**), и научих вас како да се држите православне вере"[22]. Према томе, за светог Саву је Немања учитељ који је годинама уназад подучавао своје синове (и велможе); он није ad hoc учитељ, већ брижан отац који се непрекидно старао о подучавању својих синова.

Немања је учитељ који, слично Василију Македонцу, учи свог наследника на престолу личним примером: „Јер како овога да назовем? Владарем ли, или више учитељем (**оучителꙗ**)? Јер утврди нас и уразуми срца свих и поведе нас како треба правоверни хришћани да држе праву веру према Богу. Својим примером прво благоверност показа, потом и друге поведе"[23]. Исти концепт владара и учитеља налазимо при Немањином опису неколико страница касније: „Јер сам Бог зна, а ни од људи није утајено колики подвиг његов је био за нас и за људска незнања, овог блаженог мужа, господина нам и учитеља (**ѳчителꙗ**), који има Соломонову премудрост, Давидову кротост, Јосифову добру нарав; свима диван и страшан владар владарима и господар господарима"[24]. У оба претходна цитата свети Сава описује свог оца терминима "владар (**владыка**)" и "учитељ (**оучитєль**)" као својеврсним семантичким паром што значи да је писцу близак наративни оквир жанра "владарског огледала" који је повезиван са Василијем Македонцем.

Утврдили смо основни наративни оквир жанра "владарског огледала" у делу Василија Македонца као паренезу владара своме сину, наследнику на престолу. Василије је приказан првенствено као владар и учитељ, који се стара да остави достојног наследника на престолу и који сина Лава поучава својим личним примером. Све ове елементе смо пронашли и у Савином опису Немање не само у тренутку силаска са

19 PG 107, 60BC.
20 Свети Сава 1998, 159.
21 Исто.
22 Исто, 157.
23 Исто, 151.
24 Исто, 155.

престола (брига за достојног наследника на престолу, учитељ својим примером), већ у току целог живота својих синова. Очигледно је да је наративни оквир Немањине паренезе у Савином *Животу* веома сличан "владарском огледалу" Василија Македонца, тако да није неосновано претпоставити постојање овог жанра и у Савином животопису. Ако Савином наративном оквиру, који одговара византијском жанру "владарског огледала", одговара и садржај владарске паренезе карактеристичан за наведени жанр, онда би са великом вероватноћом могли да говоримо, не само о присуству жанра "владарског огледала" у Савином делу, већ и о његовој свесној рецепцији једног од најважнијих жанрова којим се изражавала византијска владарска идеологија. Због тога ћемо се сада окренути садржају Василијеве и Немањине паренезе својим синовима, наследницима на престолу- Лаву Мудром и Стефану Првовенчаном.

в) Стефан Немања и Василије I (ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΠΑΡΑΙΝΕΤΙΚΑ и ΕΤΕΡΑ ΠΑΡΑΙΝΕΣΙΣ и *Живот господина Симеона*): садржај паренезе

Василијево дело представља класичан пример жанра "владарско огледало" јер у широким цртама расправља о жељеним особинама будућег владара. Писац је, као што је већ речено, саставио опширан спис од 66 глава (ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΠΑΡΑΙΝΕΤΙΚΑ) у којима елаборира, често уз понављања, своју основну тему. Са друге стране, свети Сава, пишући *Живот господина Симеона*, нема могућности да користи жанр "владарског огледала" у опсегу у ком је наведени жанр експлоатисан од стране зачетника македонске династије:

> ,, А све вас, као и своју децу, отхраних, све до сада, и научих вас како да се држите православне вере (**правовѣрные вѣры**)... Зато и ви, чеда моја љубљена, не заборављајте учење своје и правоверни закон (**правовѣрнаго ѕакона**), који сам установио"[25].

Свети Сава наглашава да је поучавање у правој вери најбитнија заоставштина коју владар оставља свом наследнику у аманет. Затим, венчавши и благословивши Првовенчаног:

> "поче га учити да напредује у сваком делу добром у владавини својој и доброг срца да буде према свету хришћанском...Заповедаше му да се о црквама брине и о онима који служе у њима, светитеље у сласт да слуша, и црквене слуге, и јереје да поштује, и на црнорисцима да бди"[26].

Свети Сава слика Немању како подучава будућег владара да буде милостив према поданицима и да поштује црквене јерархе. Исти пар врлина (милостиња и поштовање Цркве) среће се и нешто касније у Немањином опроштајном говору:

> ,, ...цркве просвећујући, да и оне просвете вас, епископе слушајући, јереје у част имајући и према монашком чину смерност имајући, да се моле за вас. А ви међу собом правду и љубав имајући, милостиње не заборављајте".

25 Свети Сава 1998, 157.
26 Исто, 159.

Према томе, из наведених цитата, инкорпорираних у ширу целину Немањиног опроштајног говора, могуће је разлучити следеће три компоненте Немањине владарске паренезе сину Стефану: праву веру, милостињу[27] и поштовање црквених јерараха. Време је да погледамо да ли се ова три елемента налазе и у Василијевој паренези Лаву Мудром, израженој у жанру "владарског огледала".

1) права вера

После уводних напомена о значају образовања (παίδευσις) за владара, Василије се усредсређује на праву веру у Христа као на почетак (ἀρχὴ) и темељ (θεμέλιον) владаревог живота. Из овакве структуре Василијевог дела могуће је извести закључак да је основни садржај владаревог образовања његова ортодоксија:

> "Ἀρχὴν τοῦ βίου παντὸς καὶ θεμέλιον ὀχυρὸν κτῆσαι τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν εἰλικρινῆ. Προσκύνει Πατέρα καὶ Υἱόν καὶ ἅγιον Πνεῦμα, Τριὰδα ὁμοούσιον, ἀδιαίρετον καὶ ἀσύγχυτον, τὸν ἕνα καὶ μόνον Θεόν· καὶ τὴν ἔνσαρκον οἰκονομίαν τοῦ Θεοῦ Λόγου πίστευε, δι' ἧς ὁ κόσμος ἐκ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς ἠλευθέρουται, καθὼς ὁ τῆς μητρός σου τῆς ἐκκλησίας ὅρος ἀναδιδάσκει. Αὕτη τῶν ἀρετῶν ἁπασῶν ἡ τελείωσις. Αὕτη ἡ πίστις πάντων τῶν ἀγαθῶν τὸ κεφάλαιον. Ταύτην οὖν ἔχε παρακαταθήκην ἄσυλον, ἧσοι γέγονε τροφὸς ἀπὸ σπαργάνων αὐτῶν. Ἐγώ σοι ταύτης ὑπῆρξα διδάσκαλος, μή με καταισχύνης πατέρα φιλόστοργον"[28].
>
> "Да поставиш за принцип и постојан темељ целокупног живота искрену веру у Христа. Поклањај се Оцу и Сину и Светоме Духу, Тројици једносушној, недељивој и неразлучној, јединoм и јединственом Богу; и веруј у икономију оваплоћеног Бога Логоса, којом је свет ослобођен од ропства пропадљивости, као што подучава исповедање вере твоје мајке Цркве. Ова вера је врх свих врлина, она је глава свих добара. Њу имај за неприкосновено завештање, која ти је била хранитељка од самих пелена. Ја ти бејах њен учитељ, не срамоти свог брижног оца".

Василије комбинује инсистирање на правој вери свог наследника са својим функционисањем као учитеља праве вере. С обзиром на то да је владарева ортодоксија[29] принцип и темељ свег живота и понашања ромејског аутократора, не чуди да се позив на следовање правој вери налази на самом почетку царске паренезе.

2) поштовање Цркве и црквених јерараха

Овај аспект Василијеве паренезе у форми "владарског огледала" нераскидиво је повезан са претходним, тј. са инсистирањем на правој вери будућег владара. То се види како из тематике наведеног цитата из одељка в1, где се Црква карактерише као мајка, тако и местом паренезе о поштовању Цркве и јерараха, која непосредно следи паренези о правој вери:

---

27 Милостиња, као садржај владарске паренезе, је апострофирана коришћењем библијског цитата (Пр 3,2), који представља светописамску ауторизацију благости према поданицима.

28 PG 107, 21B.

29 Више о појму политичке ортодоксије, тако карактеристичне за византијску владарску идеологију, види у Beck 2009, 119-146.

"Σῶον ἔχε τὸ φρόνημα πρὸς τὰ ὀρθόδοξα δόγματα καὶ τίμα περισσῶς τὴν μητέρα σου τὴν Ἐκκλησίαν, ἥτις ἐν ἁγίῳ Πνεύματί σε ἐτιθηνήσατο καὶ σὺν ἐμοὶ διὰ Χριστοῦ ἐν Θεῷ τῇ κεφαλῇ σου τὸ στέφος ἐπέθηκεν. Εἰ γὰρ τοὺς σαρκικοὺς γονεῖς ὀφείλεις αἰδεῖσθαι καὶ τιμᾷν, πολλῷ πλέον τοὺς ἐν πνεύματί Θεοῦ σε γεγεννηκότας ὑπερτιμᾷν. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ πρόσκαιρον τὴν ζωὴν τοῖς τέκνοις χαρίζονται· οὗτοι δέ τὴν αἰώνιον ζωὴν διὰ τῆς ἀναγεννήσεως προξενοῦσι. Τίμησον οὖν τὴν Ἐκκλησίαν, ἵνα τιμηθῇς παρὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ τοὺς ἱερεῖς αἰδοῦ οἵα πατέρας πνευματικοὺς καὶ μεσίτας ἡμῶν πρὸς τὸν θεόν. Ἡ γὰρ τῶν ἱερέων τιμὴ εἰς θεὸν ἀναφέρεται"[30].

"Здраво размишљај о православним догматима и изузетно поштуј своју мајку Цркву, која те је подојила Духом Светим и која самном кроз Христа у Богу постави круну на твоју главу. Јер ако си дужан да се бојиш својих телесних родитеља и да их поштујеш, много више да поштујеш родитеље који су те родили у Духу Божијем; јер први дарују својој деци привремени живот, док Црква крштењем обезбеђује вечни живот. Поштуј Цркву да од Бога добијеш част а према свештенослужитељима гаји страхопоштовање као према духовним очевима и нашим посредницима ка Богу. Јер поштовање према свештеницима се уздиже ка Богу".

3) милостиња

Одмах после паренезе о правој вери и поштовању свештенства, Василије наставља са следећим елементом "владарског огледала"- милостињом:

"Λύει καὶ ὅρον θανάτου ἡ ἐλεημοσύνη...πλοῦτον οὖν σκορπίζων θνητὸν ἐπίγῆς, πλοῦτον συνάγεις ἀθάνατον ἐν οὐρανῷ καὶ προσπορίζεταί σοι καὶ τὰ ἐνταῦθα ἀγαθὰ. Καὶ γὰρ ἀληθῶς ἀδαπάνητός ἐστι τῆς εὐποιίας ὁ πλοὺτος· σκορπιζόμενος γὰρ συνάγεται καὶ διδόμενος πάλιν λαμβάνεται"[31].

"А милостиња крши чак и границу смрти...јер расипајући смртно благо на земљи сакупљаш бесмртно благо на небу и истовремено ће ти се придодати и земаљска блага. Јер је богатство доброчинства заиста непотрошиво; јер када се расипа сакупља се и када се раздаје поново се прима".

У Василијевом мањем паренетском тексту жанра "владарског огледала", у ΕΤΕΡΑ ΠΑΡΑΙΝΕΣΙΣ, налази се упечатљива слика милостиње као јединог небеског семена које се сеје на земљи:

"Ἐλεημοσύνην ἀγάπα καὶ ταύτην ἐργάζου· πᾶν γὰρ τὸ ἐπὶ γῆς σπειρόμενον, ἐπὶ γῆς καὶ φύεται· ἐλεημοσύνη δὲ μόνη ἐπὶ γῆς μὲν σπείρεται, ἐν οὐρανοῖς δὲ ἑκατονταπλασίους καρποὺς ἀποδίδωσι"[32].

"Љуби милостињу и њу узгајај; јер свако семе које се сеје на земљи, на земљи и доноси род, док је милостиња једино семе које иако се сеје на земљи на небесима даје стоструке плодове".

30 PG 107, 24AB.
31 PG 107, 24CD.
32 PG 107, 60A.

Закључак

Ако упоредимо садржај Немањине паренезе Стефану Првовенчаном са Василијевом паренезом Лаву Мудром кроз жанр "владарског огледала" лако је уочити њихову тематску повезаност. Једина разлика између Савиног и Василијевог списа происходи из жанрова које писци користе. Василијева паренеза је жанровски дефинисана појмом "владарског огледала" тако да писац може нашироко да објашњава садржај паренезе, као и да у њу уводи разне друге елементе. Са друге стране, свети Сава је литерарно ограничен жанром житија и није у могућности да шире развије паренезу "владарског огледала", те се лаконски ослања само на најосновније елементе овог жанра- праву веру, поштовање свештенослужитеља и милостињу. Због тога је могуће рећи да свети Сава експлоатише жанр "владарског огледала" у *Животу господина Симеона*, али да коришћење наведеног жанра не представља жанровску потку дела већ је ограничено на један тренутак у *Животу*, наиме на Немањин опроштајни говор. Сходно томе, жанр "владарског огледала" постоји у Савином *Животу господина Симеона,*али не као самостални књижевни израз писца, већ као својеврсни поджанр у широј наративној целини житија.

Извори

Свети Сава (1998): *Сабрана дела (прир. Томислав Јовановић)*. Београд: Српска књижевна задруга.

PG 107: *Patrologiae Cursus Completus, tomus CVII*. Parisi 1863.

Литература

Beck, H. G. (2009): *Η βυζαντινή χιλιετία*. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζας.

Богдановић, Д. (1991): *Историја старе српске књижевности*. Београд: Српска књижевна задруга.

Бојовић, Д.-Крстић, Д. (2011): *Премудрост у Светом писму и српској књижевности*. Ниш: Филозофски факултет.

Bohrnova, H. C. (2017): "Mirrors for Princes: Genuine Byzantine Genre or Academic Construct". у: *Graeco-Latina Brunensia*, т. 22/1, 5-16.

Καρατόλιος, Κ. (2015): *Βυζαντινή αυτοκρατορική ιδεολογία, τα κάτοπτρα ηγεμόνος της μέσης βυζαντινής περιόδου*. Athina: HistoricalQuest.

Кашанин, М. (1975): *Српска књижевност у средњем веку*. Београд: Просвета.

Крстић, Д. (2011): "Библијски топос опроштајног говора у Савином Житију светога Симеона Немање". у: Бојовић, Д. (ур): Стефан Немања и Топлица (тематски зборник). Ниш: Центар за црквене студије, 185-197.

Krumbacher, K. (1900): *Ιστορία της βυζαντινής λογοτεχνίας, τόμος Β'*, Αθήνα: Σακελλαρίου.

Lemerle, P. (2010): *Ο πρώτος βυζαντινός ουμανισμός*. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.

Маринковић, Р. (1998): *Светородна господа српска*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.

Παΐδας, Κ. (2005): *Η θεματική των βυζαντινών "κατόπτρων ηγεμόνος" της πρώιμης και μέσης περιόδου (398-1085. Συμβολή στην πολιτική θεωρία των Βυζαντινών*. Αθήνα: Γρηγόρη.

Παΐδας, Κ. (2006): *Τα βυζαντινά "κάτοπτρα ηγεμόνος" της ύστερης περιόδου (1254-1403). Εκφράσεις του βυζαντινού βασιλικού ιδεώδους*. Αθήνα: Γρηγόρη.

Παΐδας, Κ. (2009): *Δυο παραινετικά κείμενα προς τον αυτοκράτορα Λέοντα τον Σοφό*. Αθήνα: Κανάκη.

Петковић, С. (1935): *Речник црквенословенског језика*. Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија.

Hunger, Η. (1987): *Βυζαντινή λογοτεχνία: Η λόγια κοσμική γραμματεία των Βυζαντινών, τόμος Α'*. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.

Darko Krstić

DOES SAINT SAVA EXPLOIT THE GENRE OF MIRROR FOR PRINCES WRITING NEMANJA'S FAREWELL SPEACH IN THE *LIFE OF ST. SIMEON*?

Saint Sava, writing the *Hagiography of St. Simeon*, is emphasizing the ruling character of his father, especially in the farewell speach when he descends from the throne in 1196. Nemanja is addressing his heir to the throne, Stephan the First Crowned, in the paraenetic words very similar to the words of Basil I (867-886) addressing his son and heir to the throne, Leo the Wise. Besides this similar historical context, there are some other thematic similarities between two speaches: emphasis on the true faith (orthodoxy), reverence for the Church hierarchy and charity. Saint Sava actually took over certain themes from the genre of Mirror for Princes and incorporated them in the broader perspective of the *Hagiography*. He is using them as a sub-genre in the Hagiography.